

Modern sajtópropaganda és információ-áramlás a nemzetközi politikában: Winston Churchill és Emery Reves

A tanulmány Emery Reves (Révész Imre) 1939 előtti politikai és üzleti karrierjét vizsgálja, különös tekintettel a Winston S. Churchillhez fűződő sokrétű kapcsolatrendszerre. A magyar származású Reves¹ újságíróként, üzletemberként és Churchill irodalmi ügynökéeként vált híressé. Cége (Cooperation Press Service) volt a legfőbb európai és amerikai terjesztője Churchill cikkeinek, írásainak. 1941-től Reves az Amerikai Egyesült Államokban tevékenykedett, ahol nagy sikerrel adta ki a brit államférfi háborús memoárját, 1945 után pedig egyik legfontosabb üzleti partnerévé és bizalmasává vált. A tanulmány célja Churchill és Reves sajtó- és propaganda-tevékenységének bemutatása, mert a magyar származású világpolgár nemzetközi sajtóbirodalma világszerte ismertté tette Churchill demokratikus értékeket védő írásait és eszméit. Churchill és Reves közös tevékenysége, kapcsolatrendszere jól bizonyítja, hogy az üzleti tevékenység politikai hatalommal és nemzetközi sajtóbefolyással ötvözve időnként a nemzetközi viszonyok alakulását is befolyásolhatja.

Emery Reves és a Cooperation Press Service

1937. február 25-én Winston Churchill Londonban, a Westminster katedrális közelében lévő Morphet Mansions 11. szám alatti otthonában első ízben fogadta az akkor még Révész Imre nevet használó újságíró-üzletembert. Révész a Roger Berthoudnak adott interjújában így emlékezett a találkozóra: „A fürdőszobában volt, és elkezdett beszélni, aztán megjelent az ajtóban teljesen meztelenül, kezében egy törölközővel” (idézi Berthoud, 1981).² A nem kis nehézségek árán (Gilbert, 1997) létrejött találkozó egy több mint két évtizedig tartó együttműködés, üzleti kapcsolat és személyes barátság kezdetévé vált. Révész, aki ekkor Párizsban tartózkodott, csak Austen Chamberlain volt brit külügyminiszter és Charles Mendl, a párizsi brit nagykövetség sajtóattaséja közbenjárásával tudta kieszközölni a személyes találkozást Churchill-lel. 1937 februárjától az 1965-ben bekövetkezett haláláig Révész 82 alkalommal találkozott Angliában Churchill-lel. Az első találkozón végül abban állapodtak meg, hogy Révész dupla annyit fizet egy Churchill-cikkért, mint vetélytársa, a brit sajtómágnás Lord Beaverbrook – cserébe azonban 50 százalékos részesedést kért. A későbbiekben a szerződések feltételei folyamatosan változtak, végül 1937 szeptemberétől a részesedés 60 százalékban Churchill javára módosult, és a további együttműködés során ez állandósult.

Az 1904. február 16-án Újvidék városától negyven kilométerre északkeletre fekvő Bácsföldváron, Révész Simon és Gizella egyetlen gyermekeként született Révész Imrének nem volt egyszerű idáig eljutnia. A Rosenbaumról Révészre nevet változtatató zsidó fa- és gabonakereskedő apa a családját előbb Újvidékre (ahol fia hegedülni tanult, és ebben különösen tehetségesnek mutatkozott), majd a világháború kitörése után Budapestre költöztette (Gilbert, 1997; Davis, 1997; Bethoud, 1981). A család a magyar fővárosban a háború alatt szinte teljesen tönkrement, és Révész Imre, aki – vélhetően az anyagi nehézségek és a háború után erősödő antiszemitizmus miatt – nem szeretett Budapesten élni, a család anyagi támogatásával 1922-ben a berlini egyetemen közgazdasági tanulmányokba kezdett. Ez a korszakban gyakori és tipikus volt, mert a *numerus clausus* törvény 1920 őszi bevezetése után

¹ Révész Imre 1940 februárjában brit állampolgárságot kapott, és ettől kezdve neve Emery Reves-re változott.

² A beszélgetést a londoni Times riportere 1981 márciusában, fél évvel Révész halála előtt készítette a svájci Montreaux-ban. Révész ekkor már komoly memóriazavarokkal küszködött, így az interjú több tárgyi tévedést is tartalmaz (a Cooperation Press Service-t 1930-ban nem Párizsban, hanem Berlinben alapította, a Churchill-lel létrejött első találkozó időpontja nem 1935 vége, hanem 1937. február 25-e).

„...az emigráció immár minden, egyetemre törekvő zsidó számára komolyan megfontolandó lehetőség lett. A zsidó fiatalok reálisan látták, hogy többségüknek nincs lehetősége arra, hogy Magyarországon folytassanak felsőfokú tanulmányokat. A külföldi egyetemek színvonalas képzést, jó oktatást ígértek, az idegenben esetleg állásra is lehetett számítani. A kiváló középiskolákból származó, jó képességű diákok elindultak a németországi, ausztriai, svájci és csehszlovákiai német egyetemek felé” (Frank, 2012: 82).

Az első világháború utáni német infláció miatt Révésznek azonban Berlinben az otthonihoz hasonló nélkülözésekben volt része: „Emlékszem, hogy hat darab ötvenmilliós címletű bankjegyre írtam a levelet a szüleimnek, mert ez olcsóbb volt, mint a levélpapír” (Berthoud, 1981). Két elvégzett szemeszter után megpróbálta tanulmányait Oxfordban folytatni, de jelentkezését elutasították. A párizsi Sorbonne-on azonban még sikerült elvégeznie egy jogi szemesztert.

Révész pályájának első nagyobb fordulata a zürichi egyetemhez kötődik, ahol közgazdaságtudományi képzésben vett részt, és szoros barátságot kötött a szintén ott tanuló Neumann Jánossal, a későbbi világhírű matematikussal és atomtudóssal, valamint Fellner Vilmosmal, aki később ismert közgazdászprofesszorként Nixon amerikai elnök gazdasági tanácsadója lett. Az illusztris társaságot időnként kiegészítette Révész unokatestvére, Solti György, aki szintén ekkor kezdte zenei pályafutását. A zürichi tanulmányokhoz és a megélhetéshez szükséges anyagiakat Révész részben magánzeneórák adásával fedezte, részben azzal, hogy interjúkat készített a Svájcba látogató hírességekkel, majd ezeket újságcikk formájában publikálta. Többek között politikusok (Francesco Nitti, Aristide Briand), írók és költők (Thomas Mann, Arthur Schnitzler, Rabindranath Tagore) voltak az interjúalanyai, a beszélgetésekről készült cikkek pedig főként svájci és német újságokban jelentek meg. Az 1926-ban közgazdászdoktorrá avatott Révész teljes energiával az újságírás és az azzal kapcsolatos üzleti tevékenység felé fordult, jó érzékkel használva ki, hogy a Népszövetség genfi székhelyén rendszeresen megfordultak a nagypolitika, a nemzetközi diplomácia, a korabeli gazdasági és szellemi élet meghatározó alakjai. Egy genfi látogatása alkalmával Révész meghívást kapott Aristide Briand francia külügyminiszter ebédvel egybekötött sajtófogadására, ahol a francia politikus arról panaszkodott, hogy a diplomaták hiába egyeznek meg a Népszövetségben fontos ügyekben, ha a különböző országok sajtója azokat nemzeti szempontok alapján át- és félreértelmezi. Briand szavainak hatására érlelődött meg Révészben az ötlet, hogy nemzetközi sajtóügynökséget kell létrehozni, amelynek célja a nemzetközi eseményeket tárgyaló cikkek lefordítása, terjesztése és publikálása a legszélesebb körben: „Támadt egy ötletem, miszerint szükség van egy olyan szervezetre, amely a világ eseményeit tárgyaló újságcikkeket terjeszti és publikálja; angol és német szerzők írásait a francia sajtóban, francia és német cikkeket a brit sajtóban és így tovább” (idézi Berthoud, 1981).

Az ötlet megvalósítása azonban komoly nehézségekbe ütközött. Noha a nemzetközi sajtóügynökség létrehozásának tervét több politikus is (Robert Cecil, a Népszövetség brit delegációjának képviselője, Henry de Jouvenal francia szenátor és üzletember, Louis Loucheur, a francia elektromos ipar milliárdosa) támogatta elviekben, az anyagi segítség elmaradt. Családi nehézségek is adódtak: édesapja halála után Révész családja visszaköltözött Újvidékre, Révész Imre pedig munkát kapott egy drezdai gyárban, ahol négy évig sajtómunkatársként és a vezetők számára készült beszédek szerzőjeként tevékenykedett. Ez a munka nem igényelt különösebb szellemi erőfeszítést, így Révész úgy érezte: fölöslegesen szerzett diplomát és doktori címet. Végül – megvalósítva régi álmát – 1930-ban kis sajtóügynökséget nyitott Berlinben Cooperation Press Service for International Understanding néven. Első ügyfelei régi támogatói voltak: Robert Cecil, Henry de Jouvenal és Louis Loucheur cikkeit hat-hét európai újságnál tudta elhelyezni, a publikálás jogdíjait az első időszakban saját haszon nélkül juttatta vissza a szerzőknek. Az üzleti tevékenység sikeres beindulását a terjesztési és a szerzői kör folyamatos bővülése jelezte. Révész észak-európai újságok mellett cseh, osztrák és lengyel lapokkal is szerződéseket kötött, szerzői gárdája pedig jórészt brit, francia és német szocialista, szociáldemokrata és liberális politikusokkal, gondolkodókkal bővült. Az ilyenfajta sajtótevékenységet azonban nem mindig fogadta osztatlan rokonszenv, ahogyan azt a későbbiekben Révész egy Churchillnek címzett 1939. októberi levelében szemléletesen kifejtette:

„Amikor 1930-ban elindítottam a Cooperationt, Dr. Beneš azzal vádolt, hogy magyar revizionista vagyok, a magyarok pedig azzal, hogy a csehek fizetett ügynöke. Számos német demokrata francia kémnek tartott, Párizsban pedig úgy gondolták, hogy náci propagandát végzek. Borah amerikai szenátor 1934-ben úgy nyilatkozott rólam, hogy a Népszövetség melletti agitációm célja az Egyesült Államok csatlakoztatása a nemzetközi szervezethez” (idézi Gilbert, 1997: 221–222).

Az kétségtelen tény, hogy a Révész által terjesztett cikkek szerzői náci- és fasizmusellenességüket sohasem tagadták, ezzel együtt a kommunizmust is elvetették, hangsúlyozva a megbékítési politika, a Népszövetség keretein belüli együttműködés és a leszerelés szükségességét. Mindezek egybeesetek Révész személyes álláspontjával is, amelyet ugyanebben a levélben ismertet:

„Ami a kommunista irányultságomat illeti, az ugyanolyan ostobaság, mint a többi vádaskodás. Kapitalista vagyok, vagy legalábbis szeretnék az lenni! Minden körülmények között teljes mértékben individualistának tartom magamat, és teljes szívemből utálok a kollektizmus minden formáját. Úgy gondolom, hogy erre bizonyíték egész eddigi életem és pályafutásom” (idézi Gilbert, 1997: 221–222).

Ennek a nyílt kiállításnak meg is lett a tragikus eredménye. Két hónappal a náci hatalomátvétel után Révést berendelték a német külügyminisztérium sajtóosztályára, ahol közölték vele, hogy részletes információkkal rendelkeznek cégének nemzetiszocializmus-ellenességéről. A külügyminisztérium sajtóosztályának tanácsosa – miután megmutatta Révésznek a róla összegyűjtött információkat tartalmazó aktát – azzal vádolta meg, hogy kizárólag német demokrata és szocialista szerzők cikkeit terjeszti, a német nemzeti álláspontot képviselő írásokat sohasem. Az események ezek után felgyorsultak. Révész irodáját 1933. április 1-jén náci rohamosztagosok szállták meg és dúlták fel. A Révész és cége elleni támadás a nemzetiszocialisták előre megtervezett akciójába illeszkedett (vö. Kershaw, 2003; Goebbels, 1994), és menekülnie kellett (1933. április 1-jén, az éjjeli expresszsel kalandos körülmények között és jókora szerencsével Párizsba). A nácik előli folytonos menekülése tanulságaként 1940-ben Révész amerikai beutazó vízumot szerzett édesanyjának, az olasz kormány azonban megtagadta a lisszaboni kikötőbe készülő Révész Gizella Olaszországot is érintő átutazó vízumát. Az 1942 januárjában lezajlott újvidéki mészárlás áldozatául esett Révész édesanyja és számos rokona, a maradék rokonság jó része a későbbiekben az auschwitz-i koncentrációs táborban pusztult el.

A Churchill–Reves-együttműködés sikerei és buktatói

A francia fővárosban Révész újraindította a Cooperationt. Ez anyagi szempontból nem volt egyszerű, de az addigra kialakított kapcsolati háló miatt zökkenőmentes volt az újrakezdés: a francia szerzők készségesen álltak Révész rendelkezésére. 1936 márciusában, első angliai útja során Révész felfigyelt Churchillnek a nemzetközi élet eseményeit tárgyaló cikksorozatára, amelyet akkor az Evening Standard publikált. Az írások irodalmi és szakmai színvonala, valamint a Churchill által képviselt politikai nézetek alapján Révész úgy döntött, hogy a brit politikus írásaira a Cooperationnek szüksége van. Austen Chamberlain mindezt röviden közölte is Révésszel: „Miért nem szerzi meg magának Winstont? Ő közülünk a legjobb” (idézi Gilbert, 1997: 6). Az 1937. február 25-ei Churchill–Révész-találkozót március 1-jén újabb követte, de a hivatalos szerződésalkötésre csak 1937 nyarán került sor. A Cooperation és Churchill között létrejött megegyezés szerint Révész cége hat hónapon keresztül kizárólagos jogokat kapott a Churchill-cikkek terjesztésére bárhol az európai kontinensen és a világon (kivéve az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok területét), többnyire 60–40 százalékos részesedéssel Churchill javára. A szerződés szerint néhány napilap esetében (Paris-Soir, De Telegraaf, Berlingske Tidende, Dagens Nyheter) Churchillt cikkenként 60 százalékos részesedés, de minimum 25

font illette. A Cooperation azonban fenntartotta a jogot, hogy a további lapszerződések esetén a haszon megoszlása 50–50 százalékos legyen (Gilbert, 1997).

A szerződéskötés érdekében Révész minden érvét és rábeszélő készségét bevetette: 1937. február 25-ei levelében hosszasan sorolta a Cooperation addigi illusztris szerzőit (Gilbert, 1997), két hónappal később pedig arról tájékoztatta Churchillt, hogy Austen Chamberlain öt cikke a Cooperation terjesztésében 43 400 francia frank (mai árfolyamon több mint tízezer font) hasznot hozott. Korábban Austen Chamberlain cikkeit Révész cége átlagosan 16 országban és 20 sajtóorgánumban tudta elhelyezni, ez a széles terjesztési kör nyilvánvalóan pozitív irányban befolyásolta Churchill döntését (Gilbert, 1997).

A szerződéskötés előtti fél éves huzavona leginkább az anyagi haszon megoszlása körüli vitákkal magyarázható, mivel Churchill nagyon kemény, időnként hajlíthatatlan üzleti tárgyalópartnernek bizonyult. Ennek megfelelően Révész mindig pontos elszámolást küldött brit partnerének, mert Churchill a honorárium átutalásának legkisebb késését is szóvá tette. A közös üzleti célú sajtóvállalkozás nem indult tehát könnyen. Churchill életrajzírója szerint:

„Révész kezdetben csak filléreket gyűjtögetett Churchillnek. Rávette a Paris Soir-t, hogy 9 font 9 shillinget fizessen az Evening Standardbeli cikkeiért, míg a stockholmi Dagens Nyheter csak 4 font 4 shillinget volt hajlandó erre áldozni. Egy kis kaunasi (Litvánia) jiddis újság nyolc shillingért kapta meg őket, azaz mai áron 12 fontért. Ezekből a másodközlési honoráriumokból Révész 40%-ot vett le magának, ami magas volt ugyan, de megdolgozott érte. Széles kapcsolati hálózatot hozott létre és működtetett, gondoskodott különböző fordításokról, megpróbálta elérni, hogy Európában egy időben jelenjenek meg a cikkek (amihez a helyi kiadók ragaszkodtak), s mindezt fax vagy elektronikus levelezés nélkül, kizárólag kezdetleges légipostai szolgáltatásokra támaszkodva. Egyetlen hónap leforgása alatt, 1937 októberében, ő és Churchill tizenkilenc levelet váltottak. Közülük kilencet Churchill írt, aki a korábbi óvatosság után lelkes híve lett a Révész-féle vállalkozásnak” (Jenkins, 2005: 165).

Churchill teljes bizalmának elnyerése Révésznek így is több mint egy évbe került. 1938. augusztus 5-én Erland Echlin, a Toronto Star londoni képviselője táviratban kért megerősítést, hogy a Cooperation bírja-e Churchill felhatalmazását és eljárhat-e a nevében. A brit politikus rövid válaszában közölte, hogy Révész cége iránt teljes bizalommal van (Gilbert, 1997).

A Cooperation többnyire az Angliában megjelent Churchill-cikkeket egy-két napon belül és gyakran új címmel jelentette meg a céggel szerződött külföldi sajtóorgánokban. Így az 1937. augusztus 20-án az Evening Standardban megjelent A „Plain Word to the Nazis” című írás „Anglo-German Relations” címmel 16 lapban jelent meg (Paris-Soir [Párizs], Berlingske Tidende [Koppenhága], Dagens Nyheter [Stockholm], Le Soir [Brüsszel], Nieuwe Rotterdamsche Courant [Rotterdam], Tidens Tegn [Oslo], Dagsposten [Trondheim], Helsingin Sanomat [Helsinki], Paevaleht [Tallin], Lietuvos Zinios [Kaunas], Lidove Noviny [Prága], Neue Zürcher Zeitung [Zürich], Journal des Nations [Genf], Újság [Budapest], Kurjer Warszawski [Varsó], La Nacion [Buenos Aires]). Mindez 6980 font bevételt jelentett, amelyből 4500 fontot Churchill kapott (Gilbert, 1997). Churchill a Strand Magazine 1938. februári számában publikált egy cikket („Women in War”), amelyet Révész csak három újságnak adott el (Svenska Dagbladet [Stockholm], Berlingske Tidende [Koppenhága], Illustrated Weekly of India [Bombay]), de az üzlettel így is 48 fontot (mai árfolyamon mintegy 1500 fontot) keresett (Gilbert, 1997). Ezerkilencszáz-harmincyolc nyarán a Cooperation már az Egyesült Államokban, Dél-Amerikában és a brit domíniumokon is terjesztette Churchill írásait, ami egyre komolyabb haszonnal járt, és jórészt Révész üzleti érzékének és szervezőkészségének volt köszönhető. Révész a Roger Berthoud-nak adott interjújában az alábbi példával illusztrálta a Cooperation tevékenységét:

„A következőképpen működtünk. Mondjuk Hitler tartott egy beszédet. Én felhívtam Churchillt, hogy reagáljon rá. Este 8-ra a titkára már telefonon lediktálta a választ párizsi irodánkunknak. Ezt azonnal három nyelvre lefordítottuk, és éjjelre már eljuttattuk a különböző lapok szerkesztősegeihez. Így másnap, amikor az emberek elolvasták Hitler beszédét, már ugyanakkor Churchill válaszát is megismerhették” (idézi Berthoud, 1981).

William Deakin, Churchill vezető irodalmi tanácsadója is nagyra értékelte Révész intellektuális és szervezési képességeit:

„Zseniális volt. Mindig ámulatba ejtett a módszere – a világsajtó alapos tanulmányozása után elhelyezett egy cikket mondjuk az indonéz sajtóban 10 fontos nyereséggel, majd mindezt rövidesen többszörözte a cikk globális terjesztésével. Nem csupán irodalmi ügynök és üzletember volt, hanem a nemzetközi események éles szemű megfigyelője is, naprakész tudással rendelkezett, különösen Közép-Európáról. Sohasem volt unalmas, mindig inspiráló beszélgető partnernek bizonyult és villámgyorsan megragadta az adódó lehetőségeket” (idézi Gilbert, 1997: 9).

A hivatalos Anglia azonban nem fogadta túl nagy lelkesedéssel a Churchill–Révész-együttműködést, mert a Cooperation Press Service széleskörű nemzetközi publicitást adott Churchill megbékítés-ellenes álláspontjának, így Anglia „másik hangját” is megismerhette a világ.

Az üzleti partnerek közötti információáramlás és információcsere fordított irányban is működött. Churchill elsőként Révészről szerzett tudomást az 1938. november 17-én a németországi és ausztriai zsidóság ellen rendezett pogromról, az úgynevezett Kristályéjszakáról (Gilbert, 2008). 1938 szeptemberében, a müncheni egyezmény idején különösen intenzívvé vált levélváltásuk, és mindenben azonos álláspontot képviseltek: eszerint a náci Németországnak nem lehet engedni, akár katonai erővel is meg kell fékezni a Csehszlovákia elleni német agressziót. Emellett mindketten hangsúlyozták, hogy az Egyesült Államokat be kell vonni az európai stabilitás biztosításába. A müncheni szerződés aláírásának idején Révész arra biztatta Churchillt, hogy tegyen egy franciaországi körutat, ezzel mintegy bizonyítva a francia politikusoknak, hogy Angliában létezik megbékítés-ellenes álláspont is. Ekkor már Churchill is érezte és nagyra értékelte a sajtó erejét. 1975. november 11-én Reves egy Martin Gilberttel folytatott telefonbeszélgetésben erre így emlékezett:

„1938. szeptember 22. Churchill Párizsba jött a müncheni válság idején, hogy támogatókat szerezzen politikájának [...] Mindenki ellene volt. A Ritz szállodánál egy tucatnyi ember előtt a francia tengerészetiügyi miniszter háborús uszítónak nevezte. Elkísértem a Le Bourget repülőtérre. Útközben így szólt hozzám: »Az általam írt cikkek sokkal fontosabbak, mint a parlamenti beszédeim. A sajtó csak egy vagy két rövid bekezdést idéz belőlük, semmi többet«” (Gilbert, 1997: 144).

Az amerikai kapcsolat a közös üzleti tevékenységben is egyre nagyobb szerepet kapott. Révész elsősorban a vezető New York-i napilapokat célozta meg, és végül a The Times helyett több okból is a New York Herald Tribune mellett döntött. A szerződést 1939 februárjában kötötte meg Churchill cikkeire, amelyeket Hollandiából egy rövidhullámú rádióadón keresztül naprakészen küldték át az amerikai kontinensre. A lap melletti választását Révész így indokolta Churchillnek:

„A két New York-i napilap közül a Herald Tribune sokkal jobb lesz nekünk, mint a Times. A The Times zsidó kézben van, és manapság ez sok amerikai számára azt a látszatot keltheti, hogy valamiféle »európai propagandát« folytatunk. A Herald Tribune helyzete itt olyan, mint Londonban a Daily Telegraph-é. Ez itt a legfontosabb konzervatív napilap, nagyon befolyásos, és senki sem vádolhatja őket Amerika-ellenességgel. Ez a legjobb napilap számunkra, hogy ezen keresztül megszólítsuk a befolyással rendelkező közvéleményt, és megnyerjük magunknak más amerikai lapokat is” (idézi Gilbert, 1997: 167–169).

Révész az amerikai kapcsolatnak különösen nagy jelentőséget tulajdonított. Leveleiből ennek kapcsán is jól látszik, hogy nem egyszerű „cikkügynöke” volt a brit politikusnak, hanem politikai segítője. Azzal érvelt például, hogy az anyagi haszonnál is fontosabb az az „egyedülálló lehetőség”, hogy megnyerhetik az amerikai közvéleményt. Mindezt Churchill is nagyra értékelte, és úgy vélte, hogy ezzel legalább részben ellensúlyozható a náci sikeres európai propaganda-tevékenysége (Gilbert, 1997: 183). Révész szervezőmunkájának köszönhetően alig egy hónappal a háború kitörése előtt Churchill egy nyolcperces rádióbeszédet tartott az Egyesült Államokban. Ebből csak azért nem lett sorozat, mert 1939 szeptemberében a brit politikus haditengerészeti miniszterként Chamberlain háborús kabinetjének tagjává vált.

Csehország német megszállása után a Cooperation már alig tudott náciellenes cikkeket eljuttatni az európai sajtóhoz, ezért Révész egy hosszabb memorandumot küldött Reginald Leeperhez, a brit külügyminisztérium sajtóosztályának vezetőjéhez. Az írás valójában a Cooperation helyzetét elemezte, kitérve a korabeli nemzetközi sajtó általános helyzetére. Révész két országcsoportot írt le: a teljesen német befolyás alatt lévő kormányokat és sajtót (balti államok, Lengyelország, Románia, Magyarország, Jugoszlávia, Bulgária és Görögország), valamint az erősödő német befolyás miatt csak részleges szólás- és sajtószabadsággal rendelkező államokat (Svédország, Dánia, Hollandia, Svájc és néhány dél-amerikai állam). Véleménye szerint az első csoportba tartozó országok esetében az adott helyzetben semmi remény nincs németellenes, angolbarát sajtópropagandára, a második csoportba tartozó államok sajtójának és közvéleményének megnyerésére azonban még van esély (Gilbert, 1997). Ez utóbbiakat Révész a semleges sajtó (*neutral press*) kategóriába sorolta, de ide értette az ázsiai, az amerikai, az ausztrál és az új-zélandi sajtóorgánumokat is. Noha a memorandumot Churchill szintén megkapta, sem részéről, sem a külügyminisztériumból nem érkezett hivatalos reagálás; a háborús események fölülírták Révész helyzetelemzését.

A nehézségek a Cooperation magyarországi tevékenységében is megmutakoztak, és már 1939 májusa előtt is. 1937 júliusa és 1938 júliusa között a Pesti Hírlap, a Pester Lloyd és az Újság még tizenöt, a Cooperation által terjesztett Churchill-cikket közölt. A Cooperation által az első, Magyarországon terjesztett és megjelentetett és a brit szocialistákról szóló Churchill-cikk a Pesti Hírlap 1937. július 9-ei számában látott napvilágot (az Evening Standardban megjelent eredeti cikk címe *A szocializmus hanyatlása* volt, amiért a szerző mai árfolyamon több mint 1500 fontot kapott). Churchill további, Magyarországon megjelent írásai időrendben a következők voltak (ha eltérés van az angliai és a magyarországi címek között, akkor zárójelben adom meg az Angliában megjelent cikk címét magyarra fordítva): *A felosztás meghozza a békét Palesztinának*, Pester Lloyd, 1937. július 23. (*A felosztás veszélye Palesztinában*);³ *Angol-német kapcsolatok*, Újság, 1937. augusztus 20. (*Egy őszinte szó a nácihoz*); *Kína és Európa*, Pesti Hírlap, Pester Lloyd, 1937. szeptember 3. (*A megsebzett sárkány*); *Fegyverszünet vagy béke*, Pester Lloyd, 1937. november 11.; *Spanyolország jövője*, Pester Lloyd, 1937. november 26. (*Spanyolország útja a békéhez*); *Nagy-Britannia és Amerika*, Újság, 1937. december 10. (*Európa Roosevelthez fordul*); *A brit újrafegyverkezés folyamata*, Pesti Hírlap, 1938. január 7. (*Britannia újrafegyverkezik*); *Japán és a fehér faj*, Pesti Hírlap, 1938. január 21.; *Nagyhatalmak, kis nemzetek és a Népszövetség*, Újság, 1938. február 8. (*A Népszövetség még él*); *Az új francia kormány*, Pesti Hírlap, 1938. április 14. (*Franciaország új kormánya*); „*Incidens*” *Kínában*, Pesti Hírlap, 1938. május 26. (*Hogyan torpant meg a japán hadigépezet*); *Összeírás Angliában*, Pesti Hírlap, 1938. június 9. (*A National Service erősíti Britannia védelmi képességeit*); *Királyi látogatás Párizsban*, Pesti Hírlap, Pester Lloyd, 1938. július 26. (*Mit jelent Franciaországnak a szabadság*). Ezek az írások többnyire a nemzetközi élet eseményeit tárgyalták, és kimaradtak belőlük a németellenes kirohanások. Ellenpélda lehet Churchill 1937. karácsonyi cikke, amely az Evening

3 A Palesztináról szóló cikket eredetileg a Cooperation forgalmazta volna, de a Pester Lloyd az Opera Mundi nevű sajtóügynökségen keresztül olcsóbban hozzájutott. Ezek után és Révész erőteljes nyomására Churchill megszakította kapcsolatait az Opera Munnival. A magyar napilapokban megjelent Churchill cikkek címei az eredeti angol cikkek szerző általi fordításai.

Standardban jelent meg „Panorama of 1937” címmel; ezt a Cooperationnel kapcsolatban álló három budapesti napilap nem merte átvenni; indoklásuk szerint a cikk tartalma túlságosan náciellenes volt (Gilbert, 1997). Az 1938-as utolsó magyarországi megjelenés után pedig az erőteljes német orientáció, valamint a technikai nehézségek (az Angliában megjelent cikkek sokszor többnapos késéssel érkeztek Budapestre) miatt a Cooperation Press Service kivonult a magyar sajtópiacról. Viszont külföldön továbbra is terjesztette Kánya Kálmán és Hantos Elemér cikkeit.

A náci propagandagépezet időnként tönkretette a Cooperation üzletét azzal, hogy az Angliában megjelent Churchill-cikkek rövid német nyelvű és manipulált kivonatát azonnal és olcsóbban eljuttatta a különféle sajtóorgánumokhoz, amelyek ezek után már nem tartottak igényt az eredeti cikk megjelentetésére. Ez történt a Pester Lloyd esetében is 1937. szeptember végén. Az ekkor Genfben tartózkodó Révész keserű hangú levélben panaszkodott Churchillnek a tisztességtelen német eljárás miatt, ugyanakkor jó lehetőségnek tartotta a mérsékelt nyugatbarát Hungarian Quarterly ajánlatát egy általános nemzetközi politikai áttekintést nyújtó, közép-európai témájú Churchill-írás megjelentetésére:

„Genfben találkoztam a budapesti Hungarian Quarterly kiadójával. Ennek az angolul megjelenő negyedéves folyóiratnak a célja az, hogy elősegítse a magyar–angolszász-kapcsolatok fejlődését. A lapot kiadó társaság elnöke Bethlen gróf. Nagyon szeretnének Öntől publikálni egy 3000 szavas cikket. A témát Ön választhatja meg, de valamilyen Közép-Európát is érintő dolgot szeretnének. Egyedül azt kérik, hogy a cikk ne legyen nagyon németellenes. Ötven fontot készek fizetni érte, ami a magyar viszonyok között szokatlanul nagy összeg” (Gilbert, 1997: 63–64).

Churchill ugyan kedvezően fogadta az ajánlatot, de nem talált megfelelő írást a Hungarian Quarterly számára.

Összegzés

1937 nyarától 1939 szeptemberéig Révész a Cooperation Press Service élén kéthetente átlagosan harminc sajtóorgánumban jelentette meg Churchill írásait, világszerte ismertté téve ezzel a brit politikust és eszméit. Az egyén szabadságát, valamint a demokratikus intézményrendszer védelmét oly fontosnak tartó Churchill nézeteivel Révész teljes mértékben azonosulni tudott. Ez megkönnyítette együttműködésüket, noha a háború éveit, különösen Churchill miniszterelnöki kinevezése után Révész szerint „Winstonnal a háborún és a fegyvereken kívül másról nem lehetett beszélni” (Gilbert, 1997: 13).

A háború előtti Anglia „másik hangjának” (Surányi, 2004: 53) véleményét Révész nem csupán helyeselte, hanem professzionális sajtótevékenységgel és sajtópropagandával széles körben terjesztette is. Így Churchill világviszonylatban is ismert személyiséggé vált. Reves sajtóvállalatai, a Cooperation Press Service, majd a Cooperation Publishing Company a későbbiekben nagy szerepet játszottak a brit és az amerikai háborús erőfeszítések nemzetközi megismertetésében. Mindez ugyanakkor jelentős hasznot hozó vállalkozásnak is bizonyult, amely a komoly írói, történetírói, publicisztikai és szónoki képességeket felmutató Churchill háborús memoárjának kiadásaiban tetőzött, egyaránt gazdaggá téve a szerzőt és irodalmi ügynökét. Reves tehetséges üzletember és önállóan gondolkodó, szuverén egyéniség volt (Barta, 2013), ahogyan ezt Anthony Montague Browne, Churchill személyi titkára is megállapította: „A dolgokat nem direkt módon, hanem inkább elvi alapokon közelítette meg, és az embernek az volt az érzése, hogy kiváló egyetemi professzor válhatott volna belőle” (Browne, 1955: 217).

A hányatott sorsú üzletember-újságíró a személyes szabadságra és a demokratikus értékrendre épülő eszméihez mindvégig ragaszkodott. A sikeresen működő üzleti vállalkozás, a közös elvi alapok és politikai értékrend nyomán kialakult kölcsönös bizalom Reves és Churchill között szoros személyes barátsággá érett, amelyet az együttműködés nehézségei sem feszítettek szét. Emery Reves nélkül Churchill a második világháború előtt nehezen válhatott volna nemzetközi hírű, nácizmusellenes eszméket hirdető politikussá. 1945 után is Emery Reves-re volt szüksége ahhoz, hogy háborús memoárja igazi világsikert arathasson. Cserébe Reves – mintegy viszonzásképpen – előbb üzleti partnerként, majd barátként is több mint két évtizeden át aktív részese lehetett a brit államférfi történelemformáló tevékenységének.

Irodalom

- Barta Róbert (2013): *Az államférfi és a világpolgár. Winston S. Churchill és Emery Reves*. Máriabesnyő: Attraktor.
- Berthoud, Roger (1981): The Idealist Who Sold Churchill to the World. *Times*, 1981. szeptember 7.
- Browne, Anthony Montague (1955): *Long Sunset. Memoirs of Winston Churchill's Last Private Secretary*. London: Cassel.
- Davis, Garry (1997): The Emery Reves Saga, www.worldservice.org/issues/aprmay97/reves.html (utolsó letöltés: 2009. október. 8.).
- Frank Tibor (2012): *Kettős kivándorlás. Budapest–Berlin–New York 1919–1945*. Budapest: Gondolat.
- Gilbert, Martin (2008): *Churchill and the Jews*. London: Simon and Schuster.
- Gilbert, Martin, ed. (1997): *Winston Churchill and Emery Reves. Correspondence (1937–1964)*. Austin: University of Texas Press.
- Goebbels, Joseph (1994): *Napló*. Az előszót írta és a szöveget jegyzetekkel ellátta: Ormos Mária. Válogatta és szerkesztette: Rátkai Ferenc. Budapest: Dunakönyv.
- Jenkins, Roy (2005): *Churchill*. Fordította: Magyarics Tamás. I–II. Budapest: Európa.
- Kershaw, Ian (2003): *Hitler 1889–1936. Hybris*. Fordította: Fazekas István. Budapest: Szukits.
- Surányi Róbert (2004): *W. S. Churchill élete és kora*. Budapest: Pannonica.

Barta Róbert PhD, történész, habilitált egyetemi docens (Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet). Kutatási területe a modern kori egyetemes történelem, a diplomáciatörténet, a brit–magyar kapcsolatok, a Horthy-rendszer története. Önálló kötetei: *A világháborúk képes története* (2010), *Az államférfi és a világpolgár. Winston S. Churchill és Emery Reves* (2013). E-mail: barta.robort@arts.unideb.hu